

ОРЖИНСЬКА Е. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри професійних
та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ)

МАРТИНОВА Д. О.,

студентка IV курсу
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ)

УДК 349. 3

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.7>**СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ:
ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ (З УРАХУВАННЯМ РІШЕНЬ ЄСПЛ)**

Війна на території України та окупація її територій призвели не лише до збільшення чисельності людей з інвалідністю з числа раніше здорових людей, а оголила проблематику становища людей з інвалідністю. Це і зниження доступності до медичних послуг, освіти та працевлаштування для цієї вразливої групи населення. Вторгнення призводить до пошкодження інфраструктури, яка є життєво важливою для інтеграції осіб з інвалідністю, такої як пандуси, спеціалізований транспорт та інше.

Тому в статті здійснюється комплексний аналіз прецедентної практики Європейського суду з прав людини по категорії справ захисту прав та свобод осіб з інвалідністю в Україні, яка дає можливість оцінити ефективність існуючих механізмів захисту і визначити напрями для їх вдосконалення; розгляд стану захисту прав та свобод осіб з інвалідністю в сучасних умовах (після повномасштабного вторгнення).

Акцентується увага на пасивності державної політики в Україні щодо захисту прав та свобод осіб з інвалідністю, тобто такої яка зводиться до компенсаційних витрат – пенсій, грошової допомоги, пільг, тощо.

Підсумовуючи дослідження дослідниками зауважується, що для ефективного захисту прав людей з інвалідністю в умовах конфлікту необхідно впровадити низку конкретних рекомендацій, спрямованих на уряд України та міжнародні організації, зокрема щодо: забезпечення доступу до медичних і реабілітаційних послуг для людей з інвалідністю; необхідності створення ефективної системи евакуації та переселення для людей з інвалідністю; розширення програм соціальної підтримки та забезпечити їх достатнє фінансування; покращення інформаційної підтримки для людей з інвалідністю та надаються рекомендації щодо ініціювання внесення змін в Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», а саме доповнити цей закон статтею 25-1 «Гарантії держави, щодо працевлаштування осіб з інвалідністю» наступного змісту: «Державні та унітарні комунальні підприємства зобов'язані створювати робочі

місця для осіб з інвалідністю та використовувати найману працю осіб з інвалідністю. Штатна чисельність осіб з інвалідністю повинна бути передбачена у розмірі не менше 10 відсотків від загального штату державного та унітарного комунального підприємства».

Ключові слова: конституційне право, права та свободи осіб з інвалідністю, практика Європейського суду з прав людини.

Orzhynska E. I., Martynova D. O. Status of providing the rights and freedoms of persons with disabilities in Ukraine: today's challenges (taking into account decisions of the ECtHR)

The war on the territory of Ukraine and the occupation of its territories led not only to an increase in the number of people with disabilities from the number of previously healthy people, but also exposed the problematic situation of people with disabilities. This also reduces access to medical services, education and employment for this vulnerable population group. The encroachment results in damage to infrastructure that is vital to the integration of people with disabilities, such as ramps, specialized transport and more.

Therefore, the article carries out a comprehensive analysis of the precedent practice of the European Court of Human Rights in the category of cases of protection of the rights and freedoms of persons with disabilities in Ukraine, which makes it possible to assess the effectiveness of existing protection mechanisms and determine directions for their improvement; consideration of the state of protection of the rights and freedoms of persons with disabilities in modern conditions (after a full-scale invasion).

Attention is focused on the passivity of the state policy in Ukraine regarding the protection of the rights and freedoms of persons with disabilities, i.e., which is reduced to compensatory expenses – pensions, cash assistance, benefits, etc.

Summarizing the research, the researchers note that for the effective protection of the rights of people with disabilities in conflict conditions, it is necessary to implement a number of specific recommendations aimed at the government of Ukraine and international organizations, in particular regarding: ensuring access to medical and rehabilitation services for people with disabilities; the need to create an effective evacuation and resettlement system for people with disabilities; expanding social support programs and ensuring their sufficient funding; improvement of information support for people with disabilities and recommendations are provided for initiating changes to the Law of Ukraine «About the basics of social protection of persons with disabilities in Ukraine», namely, to supplement this law with Article 25-1 «State guarantees regarding the employment of persons with disabilities» with the following content: «State and unitary communal enterprises are obliged to create jobs for persons with disabilities and use hired labor of persons with disabilities. The staff number of persons with disabilities should be provided in the amount of at least 10 percent of the total staff of the state and unitary utility company».

Key words: constitutional law, rights and freedoms of persons with disabilities, practice of the European Court of Human Rights.

В сучасному суспільстві інвалідність являє собою глобальну проблему і не дивлячись на численні міжнародні правові акти, акти національного законодавства України ініціативи державних, недержавних, міжнародних, громадських та інших організацій – саме ця категорія людей є найбільш уразливою та незахищеною.

Загалом, протягом усієї історії становлення державності України, стан прав людей з інвалідністю в Україні був складним, проте спостерігалися певні покращення завдяки зусиллям держави та громадських організацій. Україна ратифікувала кілька важливих

міжнародних стандартів, які спрямовані на захист прав людей з інвалідністю. Серед них Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, ратифікована Україною в 2009 році [1], яка стала основним керівним документом для реформ у цій сфері.

Базові права та гарантії для людей з інвалідністю визначені Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [2]. Також Україною було прийнято ряд нормативних актів, спрямованих на забезпечення доступу до освіти, працевлаштування, охорони здоров'я та соціального захисту. Важливим кроком стало введення нових будівельних норм, що регулюють доступність інфраструктури для осіб з інвалідністю.

Завдяки законодавчим змінам, на сьогоднішній день, система соціального захисту інвалідів охоплює не лише державну соціальну допомогу та пенсійне забезпечення, систему пільг і компенсацій та соціально-побутове обслуговування, але й включає охорону здоров'я, освіту та зайнятість осіб з інвалідністю, а також соціальну і професійну реабілітацію та соціальну інтеграцію в суспільство. Тобто, соціальний захист осіб з інвалідністю включає не лише матеріальні питання, а й весь спектр проблем і потреб людського життя. Це зумовлено тим, що в сучасному суспільстві будь-яка людина потребує розширеного соціального захисту, який полягає не тільки в фінансово-матеріальній підтримці, а й у створенні різнобічних умов для повноцінного функціонування і розвитку особи, максимальної реалізації її потреб та інтересів [3, с. 8].

Проте, попри ці законодавчі зміни, на практиці залишалися численні проблеми (бар'єри) і не лише в реалізації законодавчих норм, а і у людських відносинах до осіб з інвалідністю. До таких бар'єрів можна віднести: недостатня адаптація громадського транспорту; архітектурні бар'єри; недостатнє фінансування соціальних програм; недостатня інформованість суспільства щодо прав людей з інвалідністю; недостатність доступу до необхідних послуг (пенсії, грошова допомога, пільги тощо) особливо, якщо у людини є затримка розумового розвитку, повна або часткова відсутність слуху, зору тощо; відсутність інтеграції в суспільство та негативне відношення з боку інших осіб. Можна сказати, що існує значна різниця між законодавчими нормами та їх реалізацією, що вимагало постійного моніторингу та контролю з боку державних органів і громадянського суспільства.

Обравши європейський шлях розвитку українського суспільства, головним цінностями якого є забезпечення прав і свобод людини, Україна взяла на себе обов'язок забезпечувати належний соціальний захист та підтримку, інтеграцію у суспільство, створювати рівні можливості для повноцінного життя, освіти, розвитку, превлаштування тощо в тому числі і незахищених верств населення до яких відносять і осіб з інвалідністю. Це все і зумовлює актуальність нашого дослідження, а саме огляд проблемних питань захисту прав інвалідів, їх реалізації та надання рекомендації щодо поліпшення їх становища.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини по категорії справ захисту прав та свобод осіб з інвалідністю в Україні яка дає можливість оцінити ефективність існуючих механізмів захисту і визначити напрями для їх вдосконалення; розгляд стану захисту прав та свобод осіб з інвалідністю в сучасних умовах (після повномасштабного вторгнення).

Загалом політику України у сфері соціального захисту громадян з особливими потребами можна охарактеризувати як пасивну, тобто таку яка зводиться до компенсаційних витрат – пенсій, грошової допомоги, пільг, тощо.

Про пасивність державної політики свідчать рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) зокрема:

Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (заява № 48408/12). Цей кейс є показовим для розуміння того, як міжнародні стандарти можуть впливати на національне законодавство та практику захисту прав осіб з інвалідністю.

Факти справи: Веніамін Тимошенко та інші заявники, які є особами з інвалідністю, звернулися до ЄСПЛ зі скаргою на те, що українська держава не забезпечила належних умов для їхнього доступу до правосуддя та соціальних послуг. Основними проблемами, з якими вони зіткнулися, були:

- Відсутність доступності громадських будівель для осіб з інвалідністю.
- Недостатня адаптація транспорту, що ускладнювало пересування містом.
- Обмежений доступ до соціальних послуг через архітектурні бар'єри.

Скарги заявників: Заявники стверджували, що такі умови значно обмежують їхню можливість інтегруватися у суспільне життя і користуватися своїми правами, передбаченими Європейською конвенцією з прав людини, зокрема:

- Стаття 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя).
- Стаття 14 (заборона дискримінації).
- Стаття 6 (право на справедливий суд).

Рішення ЄСПЛ: визнано, що Україна порушила права заявників. Суд встановив, що держава не забезпечила належних умов для доступу осіб з інвалідністю до правосуддя та соціальних послуг, що призвело до дискримінації. ЄСПЛ вказав на важливість забезпечення доступності інфраструктури та послуг для осіб з інвалідністю, що є ключовим аспектом інтеграції цієї вразливої групи у суспільне життя [4].

Ще одним показовим кейсом є справа «Сілі проти України» (заява № 42903/14).

Факти справи: Микола Сілі, інвалід третьої групи (втрата зору на праве око) засуджений до довічного позбавлення волі, звернувся до ЄСПЛ зі скаргою на побутові умови тримання заявника у Роменській виправній колонії № 56 (стаття 3 Конвенції) та у ненаданні державними органами України, зокрема адміністрацією Роменської виправної колонії № 56 та центром правової допомоги, допомоги в отриманні ним доступу до відповідних послуг та інформації з метою дотримання всіх необхідних вимог для оформлення його права на пенсію по інвалідності (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції).

В цьому кейсі інтерес викликає не саме рішення, де було оголошено порушення статті 3 Конвенції щодо умов тримання заявника під вартою у Роменській виправній колонії № 56, а решту скарг у заяві визнано неприйнятними (у зв'язку з відсутністю доказової бази, щодо офіційних звернень засудженого до адміністрації Виправної колонії № 56 з проханням у допомозі отримання пенсії по інвалідності), а спільна окрема думка суддів Юдківської та Гусейнова, яка частково не співпадала з позицією більшості. Так, відповідно до цієї окремої думки у цій справі порушено важливе питання щодо обсягу позитивних зобов'язань держави стосовно ув'язнених у соціально-економічній сфері. Судді у окремій думці дійшли висновку, що органи державної влади не виконали свої позитивні зобов'язання, передбачені національним законодавством стосовно допомоги заявнику у його зусиллях, пов'язаних із заявленням правом на пенсію по інвалідності. Це так само негативно вплинуло на можливість заявника подати заяву про призначення пенсії та домогтися її належного розгляду. Тому ми вважаємо, що ця скарга була прийнятною, а також що було порушено статтю 1 Першого протоколу до Конвенції» [5].

Не можемо не оминати увагою ще одну справу «Савіни проти України» (Заява N 39948/06).

Факти справи: заявники сімейна пара чоловік та дружина, обидва є сліпими з дитинства та мали семеро дітей, звернулися до ЄСПЛ оскаржуючи передання їхніх трьох неповнолітніх дітей під опіку держави. Причиною для передання трьох неповнолітніх дітей під опіку держави стала сліпота батьків, через яку вони не могли забезпечити дітям належний догляд та житлові умови. При цьому подружжя постійно зверталось до державних та комунальних органів з заявами щодо поліпшення тих чи інших умов побуту.

Рішенням ЄСПЛ: суд визнав, що дії державних органів порушують статтю 8 та повторив, що право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя і що заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 (п. 47) [6].

Але цей кейс є цікавим не лише зі сторони поваги до сімейного та приватного життя, але він розкриває більш глибоку проблему інвалідів в Україні, а саме працевлаштування цієї вразливої категорії людей, тобто знову ж таки порушенню питання інтеграції у суспільство.

Відволікаючись від основного викладу, не можемо не зауважити, що на нашу думку, враховуючи реалії сьогодення, воєнні дії на території України та кількість людей, які за ці два роки стали інвалідами питання працевлаштування таких осіб є одним із найбільш актуальним та болючим. Яке вже повинно вирішуватись державними органами і не лише можливістю відкриття власної справи (оскільки не всі інваліди мають потенційно господарський хист) та податковими пільгами, а закріпленням на законодавчому рівні обов'язку суб'єктів господарювання (в тому числі обов'язково державних органів, органів місцевого самоврядування тощо) працевлаштовувати певний відсоток інвалідів (не менше 10 %).

Повертаючись до соновного викладу матеріалу, відзначаємо, що наведені вище нами кейси з практики ЄСПЛ підкреслюють кілька важливих аспектів інтеграції осіб з інвалідністю:

1. Забезпечення рівних можливостей: інтеграція осіб з інвалідністю вимагає створення умов, які забезпечать їм рівний доступ до всіх сфер суспільного життя, включаючи правосуддя, освіту, роботу та соціальні послуги.

2. Дотримання міжнародних стандартів: виконання рішень ЄСПЛ та імплементація міжнародних стандартів, таких як Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, є критично важливими для забезпечення прав осіб з інвалідністю на національному рівні.

3. Соціальна справедливість: інтеграція осіб з інвалідністю є питанням соціальної справедливості та рівності. Недопущення дискримінації і забезпечення рівних можливостей сприяє побудові справедливого і інклюзивного суспільства.

4. Розвиток інфраструктури: важливість адаптації міської інфраструктури, транспорту та громадських будівель для осіб з інвалідністю є ключовим аспектом їхньої інтеграції. Це сприяє покращенню їхньої якості життя і забезпечує доступ до необхідних послуг.

5. Забезпечення надання адміністративних послуг: важливість надання доступу до відповідних адміністративних послуг та інформації про них та моніторингу якості такої інформації.

6. Забезпечення права на повагу до сімейного життя: важливість невтручання в сімейне життя та винесення державними органами справедливих і здатних забезпечити належний захист інтересів сім'ї рішень. Державні органи повинні надавати реальну допомогу через відповідні програми, а не бути пасивними спостерігачами та «інквізиторами».

Загалом зазначені справи демонструють типові порушення прав осіб з інвалідністю та підкреслюють необхідність інтеграції осіб з інвалідністю у суспільне життя через забезпечення рівних можливостей та дотримання міжнародних стандартів.

Війна на території України та окупація її територій призвели не лише до збільшення чисельності людей з інвалідністю з числа раніше здорових людей, а оголила проблематику становища людей з інвалідністю. Це і зниження доступності до медичних послуг, освіти та працевлаштування для цієї вразливої групи населення. Вторгнення призводить до пошкодження інфраструктури, яка є життєво важливою для інтеграції осіб з інвалідністю, такої як пандуси, спеціалізований транспорт та інше.

Окрім цього, важливо провести аналіз дій окупаційних сил з точки зору відповідності міжнародним стандартам забезпечення прав і свобод людей з інвалідністю. Цей аналіз допоможе виявити будь-які порушення прав людей з інвалідністю та визначити шляхи захисту їхніх прав і відновлення інклюзивного середовища.

Відповідно до міжнародних стандартів, всі люди, включаючи тих, хто має інвалідність, мають мати рівний доступ до основних прав і можливостей без будь-якої форми дискримінації. Тому важливо враховувати ці стандарти при оцінці впливу вторгнення на права людей з інвалідністю і при визначенні необхідних заходів для їх захисту і відновлення правового порядку.

Загалом можна виділити наступні аспекти, що постраждали в Україні з моменту повномасштабного вторгнення, а саме:

1. Доступ до медицини та реабілітаційних послуг: Багато медичних закладів, які надавали спеціалізовану допомогу людям з інвалідністю, були зруйновані або стали

недоступними через бойові дії. Це обмежило можливості для отримання необхідної медичної та реабілітаційної допомоги [7, с. 20].

2. Переселення та евакуація: Люди з інвалідністю стикалися з додатковими труднощами під час евакуації з зон бойових дій. Недостатня доступність транспорту та відсутність спеціалізованої допомоги ускладнювали процес переселення [8, с. 26].

3. Фінансова підтримка та соціальні послуги: Економічна криза, викликана війною, зменшила обсяги фінансування соціальних програм, що негативно вплинуло на виплати та послуги, які надаються людям з інвалідністю.

4. Доступність інфраструктури: Багато об'єктів інфраструктури, включаючи будівлі та дороги, були зруйновані, що створило додаткові бар'єри для людей з інвалідністю у повсякденному житті.

5. Психологічна підтримка: Психологічний стан людей з інвалідністю погіршився через постійний стрес та небезпеку, що потребувало додаткової психологічної допомоги та підтримки, яка часто була недоступною.

Аналіз відповідності дій окупаційних сил міжнародним стандартам забезпечення прав і свобод людей з інвалідністю свідчить що, на захоплених територіях України не відповідали міжнародним стандартам забезпечення прав і свобод людей з інвалідністю. Зокрема, варто зазначити наступні порушення:

1. Ненадання медичної допомоги: окупаційні сили не забезпечували належну медичну допомогу людям з інвалідністю, що суперечить статтям 11 та 25 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, які передбачають право на здоров'я та медичну допомогу під час надзвичайних ситуацій.

2. Обмеження пересування: окупаційні сили обмежували свободу пересування, що порушувало статтю 9 Конвенції, яка гарантує доступність та свободу пересування для осіб з інвалідністю.

3. Недостатній захист від насильства: люди з інвалідністю часто ставали жертвами насильства та зловживань з боку окупаційних сил. Це порушує статтю 16 Конвенції, яка передбачає захист від насильства та зловживань.

4. Ігнорування особливих потреб: окупаційні адміністрації не враховували особливі потреби людей з інвалідністю при організації життєдіяльності на окупованих територіях, що суперечить загальному принципу недискримінації та рівноправності [9].

Україна та міжнародні організації вжили низку заходів для захисту прав людей з інвалідністю. Серед цих заходів було організовано евакуацію людей з інвалідністю із зон активних бойових дій та їх тимчасове розміщення у безпечних регіонах. Значну роль у цьому процесі відігравали волонтерські та громадські організації, такі як Червоний Хрест та HelpAge International, які забезпечували логістичну підтримку та надавали необхідні ресурси.

Основними викликами стали знищення інфраструктури, обмежений доступ до медичних і реабілітаційних послуг, а також проблеми з евакуацією та переселенням. Знищення медичних закладів, які надавали спеціалізовану допомогу, суттєво ускладнило доступ до необхідних послуг для людей з інвалідністю. Військові дії призвели до порушення логістичних ланцюгів, що ускладнило постачання медикаментів та інших необхідних ресурсів.

Евакуація людей з інвалідністю є особливо складною через їхні фізичні обмеження та недостатню доступність транспорту. Багато людей залишалися у небезпечних зонах через відсутність спеціалізованої допомоги для евакуації. Соціальні служби також зіткнулися з труднощами у наданні необхідної допомоги, оскільки фінансування програм є обмеженим, а попит на послуги значно перевищував можливості [10, с. 10–18].

Військовий конфлікт також спричинив психологічні травми, що вимагає додаткової психологічної підтримки. Люди з інвалідністю зазнали високого рівня стресу та тривожності, що погіршувало їхнє загальне ментальне становище. Інформаційна підтримка в умовах конфлікту була недостатньою, що призвело до того, що багато людей не знали про свої права та доступні їм послуги.

Висновки. Підсумовуючи наше дослідження, необхідно зауважити, що для ефективного захисту прав людей з інвалідністю в умовах конфлікту необхідно впровадити низку конкретних рекомендацій, спрямованих на уряд України та міжнародні організації.

По-перше, необхідно відновити зруйновану інфраструктуру, забезпечити доступ до медичних і реабілітаційних послуг для людей з інвалідністю. Це потребує залучення міжнародної допомоги та інвестицій у будівництво нових медичних закладів та реабілітаційних центрів. Важливо враховувати при відбудові та будівництві нових об'єктів безбар'єрність для людей з інвалідністю.

По-друге, необхідно створити ефективну систему евакуації та переселення для людей з інвалідністю. Це включає забезпечення доступного транспорту та спеціалізованої допомоги під час евакуації. Волонтерські та громадські організації повинні отримати додаткові ресурси та підтримку для виконання цих завдань. Важливо також забезпечити тимчасове житло, яке відповідає потребам людей з інвалідністю, з урахуванням їх фізичних обмежень.

По-третє, необхідно розширити програми соціальної підтримки та забезпечити їх достатнє фінансування. Це включає виплати та послуги, які допоможуть людям з інвалідністю інтегруватися у суспільство та забезпечити їхні основні потреби. Психологічна підтримка повинна стати доступнішою, зокрема через мобільні бригади психологів та онлайн-консультації.

По-четверте, необхідно покращити інформаційну підтримку для людей з інвалідністю. Це включає створення доступних інформаційних ресурсів та гарячих ліній, які надаватимуть консультації та інформацію про права та доступні послуги. Важливо також проводити інформаційні кампанії, щоб підвищити обізнаність суспільства про проблеми та права людей з інвалідністю.

По-п'яте, необхідно ініціювати законодавчі зміни в Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», а саме доповнити цей закон статтею 25-1 «Гарантії держави, щодо працевлаштування осіб з інвалідністю» наступного змісту: «Державні та унітарні комунальні підприємства зобов'язані створювати робочі місця для осіб з інвалідністю та використовувати найману працю осіб з інвалідністю. Штатна чисельність осіб з інвалідністю повинна бути передбачена у розмірі не менше 10 відсотків від загального штату державного та унітарного комунального підприємства». Вносити зміни в Господарський кодекс України не має потреби, оскільки запропоновані нами зміни корелюються з нормами глави 8 «Державні та унітарні комунальні підприємства» вказаного кодексу, зокрема з наступними нормами частини першої статті 74, частини одинадцятої статті 75-2, частини 9 статті 77 та частин другої та десятої статті 78 Господарського кодексу України.

Щодо ж приватних суб'єктів господарювання то держава повинна стимулювати їх створювати робочі місця для інвалідів шляхом надання пільгових кредитів тощо. Загалом «влаштувати особу з інвалідністю на роботу» – це повинна бути національна ідея, стратегія тощо.

І на останок відмітимо про необхідність покращення умов тримання ув'язнених осіб і не лише осіб з інвалідністю. Саме залучення коштів на реконструкцію, нове будівництво тощо установ відбування покарань повинно бути стратегією змін Міністерства юстиції України.

Реалізація цих рекомендацій потребує тісної співпраці між урядом України, міжнародними організаціями та громадянським суспільством. Лише скоординовані зусилля дозволять забезпечити належний захист прав людей з інвалідністю, покращити їхнє становище та інтеграцію у суспільство, що є важливим кроком до побудови інклюзивного та справедливого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Конвенцію ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення 26.05.2024).

2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закону України від 21 березня 1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення 26.05.2024)

3. Доступність до правосуддя осіб з особливими фізичними потребами. Львів, 2013. 160 с. URL: http://www.fond.lviv.ua/wp-content/biblioteka/Dost_do_pravosyddia_obmezemuh.pdf (дата звернення 26.05.2024).

4. Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України» (заява № 48408/12). 02 жовтня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44#Text (дата звернення 26.05.2024).

5. Справа «Сілі проти України» (заява № 42903/14), 08 липня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g46#Text (дата звернення 26.05.2024).

6. Справа «Савіні проти України» (Заява N 39948/06), 18 грудня 2008 року. Офіційний сайт верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text (дата звернення 26.05.2024).

7. Доповідь Управління Верховного комісара з прав людини «Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації 24 лютого – 15 травня 2022 року». 29 червня 2022 року. 56 с. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-08-17/2022-06-UkraineArmedAttack-UKR.pdf> (дата звернення 26.05.2024).

8. Доповідь Управління Верховного комісара з прав людини «Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації 24 лютого – 15 травня 2022 року». 29 червня 2022 року. 56 с. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-08-17/2022-06-UkraineArmedAttack-UKR.pdf> (дата звернення 26.05.2024).

9. Війна та інклюзивність: як ворожий агітпроп намагається погіршити сприйняття українцями людей з інвалідністю. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/220957/2023-12-24-viyna-ta-inklyuzyvnist-yak-vorozhyu-agitprop-namagaietsyapogirshyty-spryunyattyu-ukraintsyamy-lyudey-z-invalidnistyu/ (дата звернення 26.05.2024).

10. Швидка оцінка досвіду евакуації людей з інвалідністю в Україні внаслідок воєнних дій: Звіт з дослідження. ПРООН в Україні. 2022. 100с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-03/ReportEvacuation.pdf> (дата звернення 26.05.2024).

